

Böl ve Yönet Stratejisi Bağlamında Sir Seyyid Ahmed Han'ın Milliyetçilik Tasavvuru*

Sir Sayyid Ahmad Khan Concept of Nationalism in the Context of Divide and Rule Strategy

Salih KALKAN**

Öz

Bu çalışma, çağdaş İslami akımlardan olan Aligarh hareketinin ve Hintli Müslümanlar arasında modernist dini düşüncenin ilk temsilcisi Seyyid Ahmed Han'ın (öl. 1898) siyasi temayüllerini konu edinir. O, sömürge dönemi Hindistan'ında Müslümanlar arasında politik kimliği ile ön plana çıkan bir isimdir. Bu hususa ilişkin gelişen literatürde Seyyid Ahmed Han'ın genellikle, vatansever veya milliyetçi bir kimse olarak tavsif edilmesi dikkat çeker. Fakat onun, gerek ülkesini işgal eden İngilizlerle giderek bütünleşen siyasi çizgisi, gerekse çağdaşı olduğu Hintli Müslümanlar arasında toplumsal aidiyet bağlamında müteammim anlayışa muhalif bir çizgide hareket etmiş olması, onun siyasi anlayışındaki milliyetçi tasavvuru tartışmaya açmaktadır. Bu husustaki tartışmaların odağında hilafet, ümmet gibi dini zemini bulunan kavramlar yer alırken bu

Abstract

This study examines the political leanings of Sayyid Ahmad Khan (d. 1898), the founding figure of the Aligarh Movement, a prominent contemporary Islamic movement and pioneer of modernist religious thought among Indians. Sayyid Ahmad Khan was a prominent figure among Muslims in colonial India, particularly in light of his political identity. In the existing literature on the subject, he is often characterized as a patriot or nationalist. However, his political trajectory, which became increasingly aligned with the British colonial administration in India, and his departure from the prevailing sense of social belonging among Indian Muslims of his time, prompt the question of whether his political ideology can be considered genuinely nationalist. The role of religion in his political thought is evidenced by the prominence of concepts such as the Caliphate and the Ummah in the debates

* "Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2022-11775 nolu proje ile desteklenmiştir."

** Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, Kayseri, Türkiye / salihkalkan@gmail.com. / <https://orcid.org/0000-0003-4797-3355>

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
20.06.2024	09.12.2024	31.12.2024

DOI 10.18403/emakalat.1502790

noktada siyasi temayüllerinin dini konulardaki görüşleri üzerindeki belirleyiciliğinden bahsedilebilir. Ayrıca onun, Hintli Müslümanları konsolide etmeye çalıştığı politik çizgisinin, tedricen sınırları daralan bir milliyetçilik tasavvuruna dönüştüğü görülür. Aynı süreçte İngilizlerin ise Alt Kıta'da takip ettikleri politikalar, "Böl ve Yönet" (Divide et Impera) stratejisi ile irtibatlandırılmaktadır. Bu bağlamda elinizdeki bu araştırma, Seyyid Ahmed Han ile özdeşleşen milliyetçilik tasavvurunun ve bu tasavvura ilişkin Hintli Müslümanları konsolide etmeye çalıştığı siyasi pozisyonun niteliğini, İngilizlerin Hindistan'da uygulamaya aldıkları Böl ve Yönet stratejisi ile irtibatlı bir şekilde, fikir hadise irtibatı metodolojisi çerçevesinde tartışmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Seyyid Ahmed Han, Hindistan, Oryantalizm, Sömürgecilik

surrounding his legacy. This suggests that his political inclinations exerted a significant influence on the development of his religious views. Furthermore, the political direction he sought to instill in Indian Muslims appears to have gradually evolved into a nationalist vision with narrower boundaries. This development is also linked to the British colonial policy of "divide and rule" (Divide et Impera) on the subcontinent. In this context, the research aims to explore the nature of the nationalist vision associated with Sayyid Ahmad Khan and the political stance he sought to consolidate among Indian Muslims. This research will be set in the context of the British policy of "divide and rule" in India, using a methodology that links ideas to historical events.

Keywords: History of Islamic Sects, Sayyid Ahmad Khan, India, Orientalism, Colonialism.

Giriş

Hindistan on altıncı yüzyılın başlarından itibaren sömürgecilik bağlamında Batılı güçlerin cazibe merkezi haline geldi. Bu süreçte takip ettikleri stratejik hamlelerle diğer sömürgeci güçleri Alt Kıta'dan uzaklaştırmayı başaran İngilizler, Kraliçenin emriyle 1601 yılında kurulan *Doğu Hindistan Şirketi* (East Indian Company) marifetiyle Alt Kıta'yı tedricen hegemonyası altına aldı. Şirket'in emperyal hedefler bağlamında izlediği ekonomik, sosyal ve siyasal politikaların, Alt Kıta'nın diğer bölgelerine doğru yayılım göstermiş olması, 1857 yılında Sipahi Ayaklanması olarak isimlendirilen İngiltere karşıtı büyük bir halk hareketinin ortaya çıkmasına neden oldu.¹

¹ Söz konusu ayaklanmanın son derece kanlı bir şekilde bastırılmasına müteakiben 1858 yılında İngiltere kraliyeti tarafından yapılan düzenleme ile bir taraftan Müslüman Bâbürlü idaresinin Alt Kıta'daki varlığına resmen son verilirken, öteki taraftan yaşanan katliamlardan dolayı insanların nefretini kazanmış olan Doğu Hindistan Şirketi ortadan kaldırıldı. Bu süreç itibarıyla bizzat kraliyet toprağı sayılan ve *British India - British Raj* gibi terkiplerle betimlenmeye başlayan Hindistan'da sömürgecilik, 1858 - 1947 yılları arasında muhtelif biçimleriyle genişleyerek devam etti. Hindistan'ın sömürgeleştirilmesi ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. H. H. Dodwell (ed.), *The Cambridge History*

1857 Ayaklanmasının şayet daha organize bir şekilde cereyan etmiş olması durumunda, Alt Kıta'daki İngiliz mevcudiyetini sonlandırabilecek nitelikte olduğunu fark eden İngilizlerin, sömürge şartlarının muhafazası adına bir takım politika değişikliğine gittikleri görülmür. İngilizlerin söz konusu ayaklanmayı takiben uygulamaya aldıkları politikalardan birisinin, Roma İmparatorluğu'ndan tevarüs eden *Böl ve Yönet* (Divide et Impera) stratejisi olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceye göre İngiliz sömürge idaresi, Alt Kıta'yı en temelde dini referanslı bir ayrıma tabi tutarak yönetmeyi daha kontrol edilebilir olarak görüyordu.² İngiliz idaresince 1857 Ayaklanmasının baş sorumluları olarak Hintli Müslümanların görülüyor olmasının, *Böl ve Yönet* stratejisinin hedefine daha çok Müslümanların konumlandırılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim tarihsel süreçte Hindistan olarak tarif edilen bölgede yaşayan Hintli Müslümanların, günümüzde üç bağımsız devlet topraklarında hayatlarını idame ettiriyor olmaları, bu durumun göstergesi mahiyetindedir.³

İngiliz idaresinin uyguladığı politikaların yerliler arasında makes bulmasında on dokuzuncu yüzyıl Batılı modern ideolojilerin fonksiyonel bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi *Böl ve Yönet* stratejisinin vücut bulmasında etkili bir fonksiyon icra eden Batılı ideolojilerden birisinin *ulusalcılık* (Nationalism) akımı olduğu ifade edilebilir. Nitekim mezkûr niteliklerle takdim olunan Seyyid Ahmed Han

Of India (Cambridge: Cambridge University Press, 1929); Pakistan History Boards, *A Short History of Hind-Pakistan*, ed. Mahmud Husain (Karachi: Pakistan Historical Society, 1955), 299 vd.; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1950); Taylor Meadows, *A Student's Manual of the History of India* (London: Longsmans Green and Co., 1972), 387 vd.; Hatta aynı dönemde sömürgecilik faaliyetleri Çin'e kadar uzanmıştır. Bkz. Dilek Dulkadir, "Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin'in Hegemonik Yükselişi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2020), 82.

² Belkacem Belmekki, "Muslim Separatism in Post-Revolt India: A British Game of Divide et Impera?", *Oriente Moderno* 94/1 (2014), 118; Ayrıca 1857 sonrası Hindular ve Müslümanlar arasında baş gösteren ayrılıkçı düşüncelerin İngilizlerin toplum mühendisliğinin bir ürünü olduğu düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ayesha Jalal, *Self And Sovereignty Individual and Community In South Asian Islam Since 1850* (London and Newyork: Routledge Tylor & Francis Group, 2002), 37-42.

³ Alt Kıta'yı bir bütün olarak ele aldığımızda, 1947 yılında Hindistan'dan ayrılan Pakistan'ın, 1971 yılında kurulan Bangladeş'in ve Hindistan'da yaşayan Müslümanların günümüzdeki toplam nüfusları kabaca 600-700 milyon civarındadır. Müslümanlar Alt Kıta'daki yekpare yapılarını muhafaza edebilmiş olsalardı, kuvvetle muhtemeldir ki Hindistan günümüzde dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olacaktı.

gibi kimselerin, ileride Alt Kıta'nın bölünmesinde başrol oynayan fikirlerle referans oluşturması, ulusalcılık akımı ile *Böl ve Yönet* stratejisi arasında anlamlı bir ilişki olabileceği izlenimi vermektedir.

Ulusalcılık akımının Alt Kıta'da *Böl ve Yönet* stratejisinin hizmetine sunulması, Müslümanlar arasında bir üst kimlik olan ümmet ve buna ilişkin hilafet tartışmalarını gündeme getirdi. Bunun yanında Hindistan'ın heterojen toplumsal yapısı içerisinde dini ve dilsel farklılıkların etnik bir ayrıma tekabül edeceği yeni bir aidiyet tasavvuru marifetiyle Alt Kıta'da müteferrik kimlikler inşa edildi.⁴ Bu siyasi duruma uygun hareket edenlerin temsil ettiği siyasi çizgi, oryantalistler tarafından vatansever, milliyetçi, ulusalcı gibi kavramlarla vasıflandırılmıştır. Böylece mezkûr kavramlarla idealize edilmiş vatandaşlık prototipi, diğer insanların takip etmesi gereken bir standart siyasaya dönüştürülmeye çalışılarak ideolojik bir hüviyette sunuldu. Hintli Müslümanlar arasında vatansever, milliyetçi kimliği ile ön plana çıkarılan ve söz konusu tartışmaların odağında olan isim, çağdaş İslami akımlardan Aligarh hareketinin ilk temsilcisi Seyyid Ahmed Han'dır.

Alt Kıta'da dini düşüncede modernist kimliği ile tanınan Seyyid Ahmed Han, günümüzde Hindistan ve Pakistan Müslümanları için son derece önemli bir politik figür olarak kabul görür. Zira o, Alt Kıta'nın tarihsel sürecinin en önemli siyasi kırılmalarından olan Hindistan-Pakistan bölünmesinin fikri arka planına konumlandırılmaktadır.⁵ Seyyid Ahmed Han, oryantalist ve Müslüman yazarlar tarafından oluşturulan ilgili literatürde genel olarak Hintli Müslümanların kimliklerini muhafaza eden, milliyetçi, ulusalcı bir kimse olarak ön plana çıkarılır.⁶ Fakat onun siyasi düşüncesinde ve faaliyetlerinde

⁴ Söz gelimi İngilizlerin Bengal Bölgesinde açtığı eğitim kurumlarından olan *Ford William Koleji'nin* Bengal diline yönelik yaptığı vurgu neticesinde "Bengalli" olmaya dair bir bilinç geliştiği aktarılır. Detaylı malumat için bkz. Sushil Kumar, *History of Bengali Literature in The Nineteenth Century 1800-1825* (Calcutta: University of Calcutta, 1919), 40-46; Ayrıca 1860'lı yıllardan itibaren Urduca'nın da benzer bir çerçeveye büründüğü aktarılır. Bkz. Nadeem F. Paracha, *The Forgotten Future: Sir Syed and the Birth of Muslim Nationalism in South Asia*, Dawn.com (15 Ağustos 2016).

⁵ Davut Şahbaz, *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu ve Bir Sorunsal Olarak Keşmir* (Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 47.

⁶ Seyyid Ahmed Han'ın siyasi düşüncesinin ve milliyetçiliğinin vurgulandığı çalışmalar için bkz. Hendrik Kraemer, "Islam in India Today", *The Muslim World* 21/2 (1931), 158 vd.; H. K. Sherwani, "The Political Thought of Sir Syed Ahmad Khan", *The Indian Journal of Political Science* 5/4 (1944), 306-328; Ishtiaq Husain Qureshi, *The Muslim Community of the Indo-Pakistan Subcontinent, 610-1947: A Brief Historical Analysis* (Mouton & Co., 1962), 236 vd.;

beliren milliyetçilik tasavvurunun, muasırı Hintli Müslümanların bakış açıları ile arasında ciddi bir tenâkuzun bulunması bu noktada dikkat çeker. Nitekim onun milliyetçilik tasavvurunun, Hintli Müslümanların sahip oldukları ümmet üst kimliğinden, sınırları sürekli daralan ve daraldıkça bölünen bir toplumsal aidiyeti ihtiva ettiği görülmür. Bu nedenle onunla özdeşleştirilen milliyetçilik tasavvuru ile ilgili bazı mülahazaların yapılması elzemdir.

Seyyid Ahmed Han'ın siyasi temayüllerine ilişkin tenakuz olan bir diğer husus ise onun üzerinden idealize edilen milliyetçi kimliğin esasında her durumda İngiliz idaresine sadakati temsil eden *Loyalizm*⁷ tarafından tahdit edilmiş bir muhtevaya sahip olmasıdır.⁸ İngiliz idaresi ile siyasi olarak yakın bir çizgiye sahip olmasına rağmen Seyyid Ahmed Han'ın siyasi düşünce ve temayüllerini, İngilizlerin sömürge politikalarından olan *Böl ve Yönet* stratejisi bağlamında tartışma amacına matuf herhangi bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır.

Bu bağlamda halihazırdaki çalışma, İslam Mezhepleri Tarihi alanında yaygın bir şekilde kullanılan *zaman-mekan bağlamında fikir-*

Hafeez Malik, "Sir Sayyid Ahmad Khan's Role in the Development of Muslim Nationalism in the Indo-Pakistan Subcontinent", *Islamic Studies* 5/4 (1966), 385-410; Shan Muhammad, *Sir Syed Ahmad Khan a Political Biography* (Meerut: Meenakshi Prakshan, 1969); Hafeez Malik, "Sir Sayyid Ahmad Khan's Contribution to the Development of Muslim Nationalism in India", *Modern Asian Studies* 4/2 (Mart 1970), 129-147; Paracha, "The Forgotten Future" (15 Ağustos 2016); Sharif Al Mujahid, "Sir Syed Ahmad Khan and Muslim Nationalism in India", *Islamic Studies* 38/1 (1999), 87-101; Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 39-51.

⁷ Loyalizm veya Loyalist kavramlarının ortaya çıkışı, Kuzey Amerika'da 1775-1783 yılları arasında İngiliz sömürmesine karşı gerçekleştirilen bağımsızlık mücadelelerine kadar geri götürülmektedir. Bu süreçte, Amerika'nın bağımsızlık mücadelesine katılan kolonilere karşı İngiliz saflarında mücadele eden yerli kolonileri betimlemek için ilk kez Loyalist kavramının kullanıldığı aktarılır. Detaylı bilgi için bkz. Frederic Gregory Forsyth, *Rise of The United Empire Loyalists; Sketch of American History* (Kingston: Brit. Whig Publishing Company, 1906), 2 vd.; Robert S. Allen, *Loyalist Literature: An Annotated Bibliographic Guide to The Writings on The Loyalists of The American Revolution* (Toronto and Charlottetown: Dundurn Press Limited, 1982), 7 vd. Muhtemelen süreç içerisinde İngiltere'nin sömürgesi altında bulunan diğer coğrafyalarda, İngiliz Kraliyetine sadakatini gösteren kimseleri nitelemek için Loyalist, izledikleri siyaseti tanımlamak için de Loyalizm kavramı yaygın bir kullanıma dönüştü. Nitekim Hindistan bölgesinde sömürge döneminde siyasi temayüllerini İngilizlerle bütünleştiren kimseler için Loyalist kavramı kullanılmıştır.

⁸ Farook Ahmad Dar, "Strategy of Loyalism: A Case Study of Syed Ahmad Khan's Relations with the British", *Journal of Political Studies* 27/1 (2019), 103.

hadise irtibatı metodolojisi çerçevesinde Seyyid Ahmed Han ile ilgili literatüre yansıyan milliyetçi kimliği, araştırma ve yayın etiğine uymak kaydıyla tarihi realite açısından sorgulamaktadır. Aynı zamanda modernist bir dini düşünür olan Seyyid Ahmed Han'ın İngilizlerle bütünleşen siyasi temayülleri ile Hintli Müslümanları konsolide etmeye çalıştığı siyasi çizgisinin, İngilizlerin 1857 sonrası Hindistan'da takip ettikleri *Böl ve Yönet* stratejisi ile irtibatlı bir şekilde kritik edilmesine odaklanmaktadır.

1. Seyyid Ahmed Han ve Milliyetçilik Tasavvuru

On dokuzuncu yüzyıl Batı modernitesinin ürettiği paradigmaların, oryantalistler eliyle sömürge topraklarına ithal edilmesi neticesinde birçok kavramın muhteviyatının kolonyal dönemde dönüşüme uğradığı sosyal bilimler alanında malum olunan bir konudur. Hindistan gibi sömürgeye doğrudan muhatap olmuş coğrafyalarda en çok dikkat çeken dönüşümlerden birisinin milliyetçilik kavramının etrafında geliştiği ifade edilebilir. Hindistan özelinde düşündüğümüzde heterojen toplumsal yapı içerisinde asırlardır var olan dini ve dilsel farklılıkların, bu süreçte etnik bir ayrışmanın enstrümanına dönüşmesi bu durumun göstergelerindedir. Ayrıca sömürge döneminde kendi vatanlarını işgal eden İngilizlere karşı muhalif tavır sergileyenler adeta vatan haini olarak lanse edilirken, sömürge şartlarının toplum nazarında kabul edilmesi gerektiği yönünde siyasi tavır belirtenlerin ise milliyetçi veya vatansever olarak takdim edilmesi söz konusudur.⁹ Şüphesiz ülkesini sevenin Alt Kıta'da teşekkül eden İngiliz yönetimini de sevmesi gibi bir ön kabule dayanan bu yaklaşımın, emperyal hedefler ile paralellik gösteriyor olması, milliyetçilik kavramının mahiyetine oryantalistler tarafından istendik bir yön tayin edildiği izlenimi vermektedir. Milliyetçilik kavramının muhteviyatında cereyan eden bu dönüşümün, Seyyid Ahmed Han'ın siyasi düşünce ve faaliyetlerine olan bir takım yansımalarından bahsedilebilir.

Seyyid Ahmed Han, 1817 yılında Delhi'de aristokrat bir ailede dünyaya geldi. Ailesinin hem Bâbürlü sarayı hem de İngiliz sömürge idaresi ile derin bağlantıları vardı. Onun çocukluk ve gençlik yılları, Alt Kıta'nın diğer bölgelerine nazaran daha müreffeh şartlar altında olan Delhi'de geçti. Seyyid Ahmed Han, babasının vefatının akabinde 1837-8 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi¹⁰ mahkemelerinin en

⁹ Kan Kagaya, "Islam as a Modern Social Force", *The Developing Economies* 4/1 (1966), 73.

¹⁰ İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (British East Indian Company), günümüzün küreselleşen dünyasında ekonomik açıdan hegemonya kuran çok uluslu şirketlerin öncülerinden kabul edilmektedir. Gamze Mercan vd., "Çok Uluslu Şir-

alt kademelerinden birinde memur olarak çalışmaya başladı. Ailesinin İngiliz idaresi nezdindeki itibarının İngiliz mahkemelerindeki kariyerine olumlu yönde tesir ettiği anlaşılmaktadır. Zira o, kısa sürede Şirket bünyesinde üst düzey görevlere kadar yükseldi ve özellikle 1857 Sipahi Ayaklanması sırasında İngiliz idaresine olan sadakati, İngiliz yetkililer arasındaki şöhretini hatırı sayılır derecede artırdı. Bu süreçten sonra tüm enerjisini, Hintli Müslümanların İngiliz sömürge hükümetini siyaseten benimsemesi için sarf etti.¹¹

Onun İngilizlerle giderek bütünleşen siyasi eğilimi, bir süre sonra zihinsel bir yakınlaşmayı beraberinde getirdi ve 1869-70 yılları arasında yaklaşık on yedi aylık İngiltere ziyareti sonrası, Hintli Müslümanlar arasında câri olan dini düşüncenin modern Batılı paradigmalarda ışığında reforme edilmesi için yoğun bir çabaya girişti. Hayatının neredeyse son otuz yılını İslam düşüncesinin ve Hintli Müslümanların Batılı modern değerlere intisap etmesine vakfeden Seyyid Ahmed Han 1898 yılında vefat etti. O, bânisi olduğu *Mohammedan Anglo-Oriental College* (günümüzde *Aligarh Muslim University*) yerleşkesindeki *Cuma Camii'nin* avlusuna defnedildi.¹²

ketler ve Türkiye: Küresel Asgari Kurumlar Vergisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 5/Özel Sayı (17 Aralık 2023), 113

Fakat İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, kendisine ait mahkemeleri ve ordusunun bulunuyor olması nedeniyle günümüzdeki çok uluslu şirketlerden farklılaşmaktadır. Bunun yanında günümüzdeki şirketlerden farklı olarak kendisine ait oluşturduğu devasa bir ordu, kurduğu mahkemeler ve bürokratik yapılanma ile adeta bir devlet hüviyetinde İngiltere'ye bağlı yarı bağımsız bir yapısı vardır. Bu kimliği sayesinde ülkelerin topraklarını işgal ederek çeşitli antlaşmalar yapma yeterliliğine sahiptir. İngiltere'nin, üzerinde güneş batmayan ülke sıfatını kazanmasında etkili bir konumda olan söz konusu Şirket'in bir dönem dünyanın beşte ikisini kontrol ettiği aktarılır. 1601 yılında kurulan Şirket'in giderek güçlenmesi karşısında önlem almak zorunda kalan İngiltere merkezi hükümeti, 1773 yılından itibaren tarafından çıkarttığı düzenleme yasaları marifetiyle tedricen Şirket'in yetkilerini sınırlandırma yoluna gitti. Nihayetinde Hindistan'da ortaya çıkan 1857 Ayaklanmasına müteakip Şirket tamamen ortadan kaldırıldı. Söz konusu Şirket hakkında detaylı bilgi için bkz Taha İsmet Özel, *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2021); Azmi Özcan, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000).

¹¹ Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 81.

¹² Seyyid Ahmed Han'ın hayatı hakkında detaylı bilgi için, onunla ilgili yapılan iki biyografik çalışmaya bakılabilir. Gerek Albay Graham gerekse Hüseyin Hâli, Seyyid Ahmed Han'ın yakın dostları ve çalışma arkadaşlarıdır. Graham eserini, Seyyid Ahmed Han henüz hayatta olduğu bir dönemde 1885 yılında, Hâli ise onun vefatının akabinde 1901 yılında yayımlamıştır. Bkz George Farquhar Graham, *The Life and Work of Syed Ahmed Khan, C.S.I.* (Edinburg

Seyyid Ahmed Han'ın temel siyasi hedefine eklenen yeni dini vizyonu kapsamındaki çabalarının, İngiliz idaresi tarafından daima takdirle karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu durumun bir göstergesi mahiyetinde İngiliz idaresi tarafından kendisine çeşitli ödüller ve sembolik rütbeler takdim edildi. Bu kapsamda Seyyid Ahmed Han; *Royal Asiatic Society*, *Atheneum Club* gibi oryantlizmin prestijli kurumlarının üyelikleri, *Edinburg Üniversitesi'nden* fahri doktora ve kendisine "Sir" unvanı kazandıran Hint Yıldızı Nişanının çeşitli sembolik rütbeleri ile taltif edilirken ayrıca bir Hintlinin ulaşmasının oldukça zor olduğu makamlar olarak değerlendirilen Yasama Meclisi Üyeliği, Eğitim Komisyonu Üyeliği, Kamu Hizmeti Komisyonu gibi İngiliz sömürge idaresi açısından stratejik kurullara üye olarak seçildi.¹³

Seyyid Ahmed Han, Hintli Müslümanlar arasında, sadece modernist dini düşüncesi ile değil bunun yanında politik kimliği ile de ön plana çıkan bir kimse olarak dikkat çeker. Bu noktada politik tavrının mı dini sahada ortaya koyduğu modernist fikirlere yoksa dini düşüncelerinin mi siyasi temayüllerine tesir ettiği hususunda tartışmalar mevcuttur.¹⁴ Esasında onun modernist dini düşüncesi ile siyasi tavrı arasında hangisinin diğerini etkilediği yönünde yapılacak bir tefrik oldukça zor olsa da, dini zemini bulunan bazı hususlarda düşüncesinin şekillenmesinde siyasi temayüllerinin belirleyici bir unsur olduğu hissedilir. Ayrıca şurası yadsınamaz bir gerçektir ki o, Hindistan-Pakistan bölünmesiyle sonuçlanan sürecin fikri teorisyeni kabul edilebilecek kadar Hindistan'ın modern dönem siyasi tarihinin en önemli politik figürlerinden birisidir. Onun politik kimliğine ilişkin

and London: William Blackwood, 1885); Altâf Husseyin Hâli, *Hayat-i-Javed: A Biographical Account of Sir Sayyid*, çev. K.H Qadiri - David J. Matthews (Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi, 2009); Seyyid Ahmed Han'ın hayatı ile ilgili modern çalışmalar için bkz. Muhammad, *Sir Syed Ahmad Khan a Political Biography*; K. A. Nizami, *Sayyid Ahmad Khan* (New Delhi: Publications Division, 2002); Ismail AB. Rahman, "Sayyid Ahmad Khan in Historical Perspective", *Islamiyyat: Jurnal Antarabangsa Pengajian Islam; International Journal of Islamic Studies* 10 (1989), 73-95; Onun dini düşüncesini merkeze alan çalışmalar için bkz. Bashir Ahmad Dar, *Religious Thought of Sayyid Ahmad Khan* (Lahore: Institute of Islamic Culture, 1957); Christian W. Troll, *Sayyid Ahmad Khan a Reinterpretation of Muslim Theology* (New Delhi: Dhawan Printing Works, 1978).

¹³ Seyyid Ahmed Han'a verilen ödül, rütbe ve görevler için bkz. Shafey Kidwai, *Cementing Ethics with Modernism: An Appraisal of Sir Sayyed Ahmed Khan's Writings* (New Delhi: Gyan Publ. House, 2010), 53-64.

¹⁴ Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, 39; Durmuş Bulgur, *1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 181.

en dikkat çeken husus ise milliyetçilik kavramı ile özdeşleştirilmiş olmasıdır.

Seyyid Ahmed Han'ın takip ettiği siyasal çizgi ile ilgili dikkat çeken en önemli hususlardan birisi, daha önceden de ifade edildiği üzere, onun siyasi temayüllerinin İngilizler tarafından vatansever, milliyetçi bir çizgi olarak takdim edilmesidir. Fakat onun üzerinden vurgulanan milliyetçilik olgusunun, İslam toplumunun bizatihi yapısında mündemiç olan bir tasavvurdan ziyade on dokuzuncu yüzyıl Batılı ulusçuluk akımı tarafından çerçeveslenen bir algılama biçimi olduğuna dikkat edilmelidir. Zira Seyyid Ahmed Han tarafından yayımlanan *Tehzibü'l-Ahlâk* isimli derginin baş sayfasında yer alan “*vatan sevgisi imandandır*”¹⁵ sözünün, “*kavim (millet) sevgisi imandandır*”¹⁶ şeklinde revize edilmiş olması, onun Batılı paradigmaya refere edilen bu milliyetçilik tasavvuruna işaret eder. Bir başka ifadeyle, Seyyid Ahmed Han'ın kullandığı bu mottoda, milliyetçiliğin *vatan* üzerinden değil de *kavim* üzerinden kurgulanmış olması, onun milliyetçilik tasavvurunda Batılı modern ulusçuluk akımının iz düşümlerinin olduğunu gösterir. Ayrıca derginin baş sayfasında, vatandan ziyade kavim ile irtibatlandırılan ve imana dâhil edilen milliyetçilik algısının, Müslümanların nazarında vatanlarını işgal etmiş olan İngiliz sömürge yönetimini rahatsız etmeyecek bir cümle kurgusuna sahip olduğu izlenimi vermektedir.

Seyyid Ahmed Han'ın milliyetçilik tasavvurunda ortaya çıkan bu durumun, İngilizler tarafından Alt Kıta'da uygulanan *Böl ve Yönet* stratejisi ile doğrudan irtibatlandırılması çok mümkün değildir. Fakat milliyetçilik kavramı etrafında yaşanan kavramsal dönüşümün, hemen hemen birbirini takip eden iki ideolojik aşama üzerinden faaliyet alanına taşınmasının, söz konusu İngiliz stratejisi açısından münbit bir zemin hazırladığı ifade edilebilir. Bunlardan birincisi Seyyid Ahmed Han ile idealize edilen milliyetçilik tasavvurunun, şemsiye bir kavram olarak dünya Müslümanlarını tek bir üst kimlik altında birleştirmeyi amaçlayan ümmet aidiyetinden, Hindistan sınırları ile tahdit edilmiş bir ulusçuluğa doğru dönüşmesidir. İkinci aşama ise daha dar bir çerçeveye sahip olduğu anlaşılan milliyetçilik tasavvuru üzerinden, Alt Kıta sakinleri arasında din ve dil ekseninde gelişen bir

¹⁵ “Vatan sevgisi imandandır” rivayetinin toplum nazarında galatı meşhur kabildinden hadis olarak telakki edildiği, fakat bizzat konunun uzmanları tarafından söz konusu rivayetin uydurma olduğunun belirlendiği aktarılır. Diğer bir yaklaşma göre ise rivayet uydurma olsa da manası sahihtir gibi bir çıkarım yapılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Kadir Sekmen, “Hadis İlminde ‘Manası Sahihtir’ Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (2022), 286-288.

¹⁶ Hâli, *Hayat-i Javed*, 123.

tefrik yöntemi ile Kuzey-Batı Eyaletleri Müslümanları ile sınırlandırılacak bir ulusal kimlik tesis etme çabasıdır. Bu siyasi düşünce sisteminde, Kuzey-Batı Eyaletlerinde meskûn olan Müslümanların önce dini zeminde Hindulardan, daha sonra dilsel açıdan ülkenin Doğu yakasında bulunan Müslümanlardan tefrik edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim daha geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında; Pakistan Devleti'nin günümüzdeki coğrafi sınırlarının oluşmasında, mezkûr siyasi ideolojinin hatırı sayılır bir etkisinden rahatlıkla bahsedilebilir. Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, Seyyid Ahmed Han'ın siyasi düşüncesinde yer alan milliyetçilik tasavvurunun dönüşümüne yönelik yukarıda kurgulanan mezkûr iki aşama; birinin sonlanıp diğerinin başladığı gibi bir süreçten ziyade ideolojik bir eklemlemeye ve Hintli Müslüman toplum özelinde amaçlanan siyasi konsolidasyonunun evrelerine işaret etmektedir.

Alt Kıta özelinde düşündüğümüzde milliyetçilik kavramının kazandığı bu yeni tasavvurun ilk etapta Hintli Müslümanların dindaşlarıyla ortak paydada buluşmasına imkân tanıyan ümmet tasavvuru ile problematik bir ilişki içerisinde olduğu görülür. Haddizatında bu durum Hintli Müslümanlar arasındaki ümmet aidiyetinin İngiliz sömürge idealleri bağlamında bir tehdit unsuru olarak algılanmış olması ile yakından ilişkili olmalıdır. Nitekim Seyyid Ahmed Han'ın bu konudaki temayülleri, milliyetçilik tasavvurundaki bu cihetten dönüşüme paralel bir seyir almaktadır.

2. Ümmet Aidiyetinden Hintli Ulusa İndirgenmiş Milliyetçilik Tasavvuru

Sözlüklerde “yönelmek, kastetmek; öne geçmek, imam olmak” anlamında kullanılan ümmet kavramı, İslam geleneğinde bir Müslüman bireyin aidiyet hissini tatmin edebilecek en geniş kapsamda anlamlı insan çoğunluğuna verilebilecek bir isimdir.¹⁷ Seyyid Ahmed Han'ın yaşadığı dönemde ümmetin günümüz tabiriyle tüzel kişiliğini temsil eden hilafet makamında Osmanlı Devleti bulunuyordu. Her ne kadar ümmet aidiyeti bağlamında Hintli Müslüman toplumunun tamamının aynı değerleri eşit şekilde benimsedikleri yönünde bir iddianın temellendirilmesi güç olsa da genel olarak Hintli Müslümanların hilafet makamına ve Osmanlı padişahlarına yönelik temayüllerinin, İngiliz idaresini rahatsız edecek boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. Zira

¹⁷ Ümmet kavramına ilişkin yaklaşımlar için bkz. Halil İbrahim Bulut, “Ümmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/308-309; Akoğlu, devlet kavramını benzer bir şekilde “*bir toplumun sahip olabileceği en geniş tüzel kişilik*” olarak tanımlar. Bkz. Muharrem Akoğlu, “Hâriciliğin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Sosyo-Kültürel Faktörler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000), 503

Hintli Müslümanların ümmet aidiyeti bağlamında hilafet makamına ve onu temsil eden otoriteye son derece samimi bir sevgiyle bağlı olduğu çok sayıda araştırmacı tarafından dile getirilen bir husustur.¹⁸

Haddizatında İslam'ın Alt Kıta'ya intikal etmesine müteakiben kurlan siyasi yapıların neredeyse tamamının kendi dönemlerinde ümmetin tüzel kişiliğini temsil eden halifeden, kendi yönetimlerini onaylayıcı bir takım semboller almaları bu bağlılığın göstergelerindendir.¹⁹ Hilafet makamının Osmanlı Devleti tarafından temsil edilmesinden sonra Hintli Müslümanların bu tutumlarında ciddi bir değişimin yaşanmadığı görülür. Bölgede güçlenen Portekiz tehlikesine karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istenmiş olması,²⁰ Osmanlı'nın hilafet makamını temsil etmesi ile ilgili bir durum olmalıdır. Bâbürlüler döneminde zaman zaman ilişkilerin zayıfladığına işaret edilse de özellikle Bâbürlülerin gerilemesi ile buna mukabil İngiliz hegemonyasının genişlemesinin, Hintli Müslümanların hilafete, dolayısıyla Osmanlı'ya bağlılıklarını artıran bir unsur olduğu görülür. Özellikle dönemin Hintli Müslümanlarının manevi liderlerinden olan Şah Veliyyullah Dihlevî'nin (öl. 1762) *Tefhîmât-ı İlahiyye* isimli eserinde Osmanlı padişahından *emîrül-mü'minîn* olarak övgüyle bahsetmiş olması, Hintli Müslümanların Osmanlı padişahlarını halife olarak kabul ettiklerine delil olarak aktarılır.²¹ Bunun yanında Bâbürlülerin yıkılmasına müteakip Delhi'de bazı camilerin minberlerinde Osmanlı Halifeleri adına

¹⁸ Gail Minault, *The Khilafat Movement: Religious Symbolism and Political Mobilization in India* (New York: Columbia University Press, 1982), 5; Syed Tanvir Wasti, "The Political Aspirations of Indian Muslims and the Ottoman Nexus", *Middle Eastern Studies* 42/5 (2006), 709-722; Shamshad Ali, "The Ottoman Caliphate and British Imperialism in India", *Proceedings of the Indian History Congress* 54 (1993), 739-747; Ayrıca Hintli Müslümanların ümmet aidiyeti ve hilafet makamı olan Osmanlı'ya olan bağlılıkları ile ilgili ülkemizde yapılmış iki yetkin çalışma ve detaylı malumat için bkz. Azmi Özcan, *Pan-İslamizm / Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997); Mim Kemal Öke, *Hilafet Hareketleri "Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi"* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991).

¹⁹ Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü*, 13-29; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946), 1/217-219; Ahmet Aydın, *Yavana İslam Medeniyetinin Büyük Havzası: Hint* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021), 94.

²⁰ Aydın, *Yavana*, 136-137.

²¹ Bölge halkının ümmet aidiyeti bağlamında hilafet makamına ve Osmanlı devletine duydukları müstesna ilgi hakkında detaylı malumat için bkz. Özcan, *Pan-İslamizm / Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, 6-30.

hutbe okunduğu aktarılır. Hatta bu gelişmelerin İngiliz sömürge idaresini rahatsız etmesi üzerine bir yazı kaleme alan Seyyid Ahmed Han, söz konusu makalesinde Delhi'nin bazı camilerinde okunan hutbelerin İngiliz idaresi için bir tehdit olarak algılanmaması gerektiği üzerinde durmaktadır.²²

1857 Ayaklanmasından Müslümanların sorumlu tutulması neticesinde onların sosyal, ekonomik ve siyasal hayattan tecrit edilmelelerinin ve en önemlisi Bâbürlülerin siyasi mevcudiyetlerine İngiliz idaresi tarafından resmen son verilmiş olmasının, Hintli Müslümanların siyasi aidiyetleri bağlamında büyük bir travmaya neden olduğu düşünülebilir.²³ Toplumsal travmanın bir yansıması olarak Hintli Müslümanlar özelinde hilafet makamına bağlılığın İngilizleri tehdit eder bir boyuta geldiği görülür.²⁴ Bu noktada temsil olması açısından II. Abdülhamid Han'ın (öl. 1918) Japonya istikametine gönderdiği Ertuğrul Fırkateyni'nin Güney Asya Müslümanlarınca hilafetin bir nişanesi gibi algılandığı, geminin uğradığı limanlarda halkın toplanarak halife lehine gösteriler yaptığı ve hatta üzerinde namaz kılmak için birbirleriyle yarıştığı aktarılır.²⁵ Hintli Müslümanların Os-

²² Makale için bkz. Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1962), 1/184-188; Ayrıca bu makamın manevi etkisi ile olsa gerek Hilafetin Türkiye'de kaldırılmasından sonra bile Hintli Müslümanların Türkiye'ye olan muhabbetlerinin devam ettiği ve Lozan'da siyasi olarak İsmet Paşa'nın yanında konumlandıkları ifade edilir. Bkz. Zübeyde Çobanoğlu, "Abdürreşid İbrahim'in 1876 Olaylarına Bakışı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* II/2 (Aralık 2016), 146.

²³ İngiliz sömürge idaresinde görevli olan oryantalist William Wilson Hunter'in (öl. 1900) Bengal Bölgesi'ni baz alarak verdiği istatistiki bilgiler, Müslümanların siyasi tecridini açık bir şekilde göstermektedir. Buna göre; sadece bir asır önce idari yapıyı elinde bulunduran Müslümanların sayısının 1871 yılında bürokratik yapılanmada 23'te 1'e düştüğü aktarılır. Hatta nüfus sayılarından bağımsız olarak bürokraside yer alan Hinduların Müslümanlardan yedi kat daha fazla olduğu aktarılır. Bkz. W.W. Hunter, *The Indian Musalmans* (London: Trübner and Company, 1876), 167; Diğer bir oryantalist Hardy ise on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Müslümanların memurluk görevlerine alınmadığını ifade eder. Bkz. Peter Hardy, *The Muslims of British India* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972), 36.

²⁴ Ünlü oryantalist Bernard Lewis "Afrika ve Asya'daki Müslüman toprakların çoğunun Avrupa'nın sömürge yönetimi altına girdiği bir dönemde,..., Osmanlı Halifeliği, batılılaşmaya ve Batı'ya karşı olan güçler için bir toplanma noktası sağladı" şeklinde bir ifadeyle bölge Müslümanlarının hâleti ruhiyelerini özetlemektedir. Bkz. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Oxford: Oxford University Press, 1968), 124.

²⁵ Öke, *Hilafet Hareketleri*, 12.

manlı'ya karşı besledikleri sevgiyi göstermesi açısından Seyyid Ahmed Han'ın *Tehzîbü'l-Ahlâk* dergisinde belirli periyotlardaki yayımladığı makalelerden de ayrıca çıkarımda bulunulabilir.

Söz konusu makalelerden birinde Seyyid Ahmed Han, kendisini dini düşüncede modernist (reformcu) bir kimse olarak kabul etmekle birlikte, dini düşüncedeki modernist temayüllerini Osmanlı padişahlarına refere etmektedir. Buna göre Seyyid Ahmed Han, Osmanlı sultanlarından II. Mahmut (öl. 1839), Abdülmecid (öl. 1861) ve Abdülaziz'i (öl. 1876), kendisinden önceki modernistler olarak takdim ederek ismi zikredilen bu sultanların, Müslümanların dini ön yargılarını kırmalarından sitayişle bahseder. Makale boyunca üzerinde durmaya çalıştığı hususlar ise Osmanlı sultanlarının kendi tebaaları içindeki Hristiyanlara hoşgörülü yaklaştıkları ve kendilerine rol model olarak Batı Avrupalıları, özellikle İngilizleri belirlemiş olmalarıdır.²⁶

Seyyid Ahmed Han'ın Osmanlı Sultanlarını İslam coğrafyasındaki ilk modernistler olarak sunmasının ve kendisini de bu uygulamaların bir mirasçısı olarak takdim etmesinin arka planında siyasi bazı hedeflerin de olabileceği akla gelmektedir. Şöyle ki; onun mezkûr makalesini kaleme aldığı dönem İngiltere'den döndüğü 1871-72 yıllarına tekabül etmektedir. Bu dönem aynı zamanda kendisinin siyasi ve dini temayüllerine karşı toplumsal muhalefetin yoğunlaştığı bir süreçtir.²⁷ Hintli Müslümanlar arasında ona karşı menfi tavırlar sergileyen kimselerin büyük çoğunluğunun geleneksel dini düşünce mensubu olması hasebiyle hilafet kurumuna müspet duygular beslediği ifade edilebilir. Bu nedenle olsa gerek Seyyid Ahmed Han dini ve siyasi yaklaşımlarını, Hintli Müslümanlar nazarında mümtaz bir mahalde bulunan Osmanlı padişahlarına refere ederek kendisine karşı gelişen muhalefeti hafifletmeye çalışmış olmalıdır. Fakat bu durum aynı zamanda, Hintli Müslümanların Osmanlı'ya ve onun temsil ettiği hilafet kurumuna besledikleri muhabbetin ve toplum nazarında ümmet aidiyetinin hafife alınmayacak bir ağırlığı olduğuna işaret eder. Nitekim Hintli Müslüman toplumunda Osmanlı'ya ilişkin müteammim tutumun, İngilizlerin Alt Kıta'daki siyasi bekalari açısından zaman zaman problem olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

²⁶ Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: Meclis-i-Terakki Edeb, 1991), 7/195-204; J. M. S Baljon, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan* (Lahore: Orientala Publishers, 1958), 99.

²⁷ Söz gelimi Seyyid Ahmed Han'ın İngiltere'den gönderdiği ve yayımlanan mektuplarında savunduğu modernist düşünceleri nedeniyle İngiltere'ye Hristiyan olmak için gittiği yönünde bir kanaatin Hintli Müslümanlar arasında yaygınlaştığı aktarılır. Bkz. Christian W. Troll, *Sayyid Ahmad Khan a Reinterpretation of Muslim Theology* (New Delhi: Dhawan Printing Works, 1978), 113, 127.

Buna bağılı olarak şekillenen İngiliz-Osmanlı ilişkilerindeki değişkenliklerin ise Seyyid Ahmed Han'ın, Osmanlı özelinde serdettiği görüşlere yansımalarının olduğu müşahede edilir.

Seyyid Ahmed Han'ın Osmanlı karşısındaki tutumunun seyrine odaklanıldığında, İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin mahiyetine paralel olacak şekilde ilerlediği görülür. Söz gelimi İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne karşı olumlu politikalar geliştirdiği Kırım Savaşı sonrası Seyyid Ahmed Han, yayınlarında Osmanlı topraklarını ziyaret eden İngiliz oryantalistlerin tecrübelerine yer vererek Osmanlı toplumunun kadınlara karşı müşfik tutumları gibi olumlu olarak değerlendirdiği yönlerinden övgüyle bahseder. Bu dönemdeki yayınlarında, İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne destek verdiğine sık sık atıfta bulunarak Hintli Müslümanların İngiliz hükümetine karşı ılımlı tavırlar geliştirmesine çalışmış olması dikkat çeker.²⁸ Fakat İngilizlerin diplomatik olarak Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz siyaset izlediği bir süreçte ise Seyyid Ahmed Han'ın, Osmanlı ile ilgili görüşlerinde ciddi değişiklikler olduğu görülür.

Özellikle yeryüzünde Müslümanların yaşadıkları coğrafyanın hemen hemen her bölgesinde bir takım problemlerin yaşandığı bir süreç olan 1897 yılında gerçekleşen *Dömeke Meydan Muharebesi*'nde Osmanlı Devleti'nin Yunanlılara karşı zafer elde etmesinin, Alt Kıta'da Müslümanları tarafından büyük sevinçle karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında bir yazı kaleme alan Seyyid Ahmed Han, Osmanlı'nın muharebeden zaferle ayrıldığı haberlerinin yayılması üzerine Hintli Müslümanların günlerce sokaklarda zafer kutlamaları tertiplediklerini aktarır. O, söz konusu makalesinde Alt Kıta Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'nin muvaffakiyetini İslam'ın bir zaferi gibi algılamasına karşı çıkar. Ayrıca bu kutlamaların İngiliz karşısı bir harekete dönüşmesinden endişe duyarak İngiliz hükümetinin Yunanlıları desteklemediklerini, Hindistan'da yaşayan Müslümanların İngiltere'nin tebaası olduklarını unutmamaları gerektiğini ve İngiliz idaresinin rahatsız olabileceği kutlamalardan kaçınılmasını öğütlemektedir.²⁹

Seyyid Ahmed Han yine aynı dönemde kaleme aldığı bir makalesinde *Hilafetin Kureyşliliği* meselesini gündemine taşır. Kendisinin teorik olarak hilafet kurumuna karşı olmadığını fakat tüm hadleri uygulayabilen bir kimsenin o topraklarda halife sayılabileceğini belirtir. Söz konusu makalede; Osmanlı hanedanlarının Kureyş kabilesinden

²⁸ Bu makaleler için bkz. Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1963), 13/453-463.

²⁹ Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1963, 13/407-413.

olmamalarının haddizatında hilafet makamı için engel bir durum teşkil ettiği belirtilir. Bunun yanında Hindistan'ın, İngiliz yönetiminde olması nedeniyle Sultan II. Abdülhamid'in tahakkümünün dışında kalması da onun halifeliğinin sınırlarının evrensel nitelikte olmayacağına bir delili olarak aktarılır. Seyyid Ahmed Han'ın belirttiğine göre ayrıca Hintli Müslümanlar İngiliz yönetimi altında barış ve huzur içerisinde yaşamaktadırlar. Nihayetinde Seyyid Ahmed Han "*Sultan Abdülhamid'in kraliçe üzerinde bir tahakkümü yoktur. Bir Müslüman olarak padişahın iyiliğine sevinir kötülüğüne üzülürüz fakat bizim halifemiz olamaz. İngiliz yönetimine sadık kalmamız bizim dini bir görevimizdir*"³⁰ diyerek bu husustaki tutumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Onun, yukarıda aktarıldığı üzere, önceki padişahlar mevzu bahis olduğunda onların olumlu yönlerini ortaya koymasına rağmen Sultan II. Abdülhamid Han söz konusu olunca hilafet tartışmasına girişmiş olması, İngiliz-Osmanlı ilişkilerinin seyri ile alakalı bir durum olduğu gibi Sultan'ın ümmet aidiyetini baz alan ittihâd-ı İslâm mefkuresine dayalı siyasetinin, sömürge topraklarında İngiliz idaresi açısından bir tehdit olarak görülmesi ile de ilgili olmalıdır. II. Abdülhamid'in politikalarının Alt Kıta'daki İngiliz idaresi için ciddi bir tehdit olarak algılanmış olması, Hintli Müslümanların hilafet makamına bağlılıklarının diğer bir göstergesi olarak kabul edilebilir.³¹

Seyyid Ahmed Han'ın Osmanlı özelinde takip ettiği bu politikalara daha geniş bir perspektiften bakıldığında onun, Hintli Müslümanları ümmet gibi geniş katılımlı bir mensubiyetten, Alt Kıta sınırlarına indirgenmiş bir aidiyete doğru konsolide etmeyi amaçladığı fark edilir. Hintli Müslümanların milliyetçilik tasavvurunun dönüşümüne yönelik bu girişimin arka planında on dokuzuncu yüzyıl ulusçuluk akımı olduğu gibi İngiliz idaresinin Alt Kıta'daki güvenlik kaygılarının da yönlendirici bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı Devleti, ihtişamlı günlerinden uzak olsa bile halen hilafet sancağını uhdesinde taşıması itibarıyla Müslümanların beynelmilel lideri durumundaydı. Özellikle 1857 Sipahi Ayaklanmasından sonra Bâbürlülerin kaldırılmasıyla Alt Kıta'daki iktidarlarını kaybeden ve sonrasında ayaklanmadan sorumlu tutulan Hintli Müslümanların siyasi ve kül-

³⁰ Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, 1962, 1/156-163.

³¹ Hilafet kurumunun manevi otoritesini göstermek isteyen Sultan II. Abdülhamid'in siyasetinin İngilizler tarafından çok ciddi şekilde takip edildiği ve hilafet makamının gücünü İngilizlerin kullanması yönünde Londra'dan talepler iletildiği aktarılır. Bu talepler arasında Londra merkezli İngiltere'nin temsil ettiği bir halifelik makamının kurulmasının gündeme gelmiş olması ise ilginçtir. Detaylı malumat için bkz. Öke, *Hilafet Hareketleri*, 11-13.

türel bir travma yaşadıkları ve bu durumun da onları hilafet kurumuna daha fazla bağladığı iddia edilebilir. Hintli Müslümanlar arasında gelişen bu temayülün, bölgede Müslümanlar üzerinde tahakkümünü artırmak isteyen İngilizler açısından, en ciddi sorunlardan birisi olarak algılanmış olması tabiidir. Bu bağlamda Alt Kıta'da yönetenler ile yönetilenler arasında köprü olma vazifesini siyasi misyonunun merkezine yerleştiren Seyyid Ahmed Han, muhtemelen İngiliz idaresi ile Hintli Müslümanlar arasında gerilime neden olabileceğini düşündüğü için Osmanlı Devleti ile hilafet makamını tefrik ederek Osmanlı'nın Hintli Müslümanların hâmesi olamayacaklarını ispat etmeye çalışmaktadır.

Seyyid Ahmed Han'ın bu aşamada Hintli Müslümanlara sunduğu milli kimlik, Müslüman birliğinden ziyade ulus birliğini yeğleyen bir aidiyet olduğu için bu aşamada ister Hindu ister Müslüman olsun fark etmeksizin tüm Hintliler tek millet olarak kabul edilir.³² Seyyid Ahmed Han bu dönemde Hindistan'ı güzel bir gelin olarak tasvir ettiği bir konuşmasında, Hinduların bu gelinin bir gözü, Müslümanların ise diğer gözü olduğunu, Hindularla Müslümanların ilişkilerinin kötü olması durumunda gelinin şaşı olacağını ve güzelliğinin kaybolacağını metaforik olarak savunur. Hitabının devamında, "*Ey Hindular ve Müslümanlar Hindistan'dan başka ülkede mi yaşıyorsunuz? Aynı toprakta yaşayıp, aynı toprakta yakılıp aynı toprağa gömülüyor musunuz? Hindu ve Müslüman terimlerinin sadece dini terimler olduğunu unutmayın! Hindular, Müslümanlar hatta Hristiyanlar tek bir ülkede yaşadıkları için tek bir milleti oluştururlar*"³³ demektedir. Fakat onun siyasi düşüncesinde ümmet aidiyetinden Hint ulusuna tahdit edilmiş milliyetçilik tasavvurundan bir süre sonra vazgeçerek söz konusu tasavvurun sınırlarının biraz daha daraldığı yeni bir muhteva kazandığı görülür.

3. Hintli Ulustan Hintli Müslümanlığa İndirgenmiş Milliyetçilik Tasavvuru

Seyyid Ahmed Han'ın Alt Kıta sınırlarına indirgenmiş tek millet anlayışı, daha önceden de ifade edildiği üzere, dönüşen milliyetçilik

³² Malik, "Sir Sayyid Ahmad Khan's Contribution", 138-139; Shan Mohammad (ed.), *Writings and Speeches of Sir Syed Ahmad Khan* (Bombay: Nachiketa Publications Limited, 1972), 1-12; Safia Amir, *Muslim Nationhood in India: Perceptions of Seven Eminent Thinkers* (Kanishka Publishers, Distributors, 2000), 1; Jiang Lan, "The Evolution of Sir Syed Ahmad Khan's Political Identity", *Cross-Cultural Communication* 12/7 (2016), 6; Dr. Rashid Waseem, *Sir Syed Ke Mukhalifeen* (Delhi: Matba Aala Press, 2018), 100.

³³ Seyyid Ahmed Han, *Maqâlât-ı Sir Seyyid*, ed. Muhammed İsmail Panipati (Lahor: Saadat Art Press, 1993), 12/161; Al Mujahid, "Sir Syed Ahmad Khan and Muslim Nationalism in India", 88-89; Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 125.

tasavvurunun ilk aşamasıdır. Bundan sonra Alt Kıta'nın dâhili şartlarının yönlendiricisi olduğu sürecin, Hindu-Müslüman birlikteliği söylemini zayıflattığı ve Alt Kıta Müslümanları için çok daha dar sınırları ihtiva eden bir milliyetçiliğe doğru dönüşüm geçirdiği ifade edilebilir. Onun milliyetçilik tasavvuru özelinde geçirdiği bu dönüşüm genel olarak *Hint Ulusal Kongresi* (Indian National Congress) ile ilişkili bir şekilde ele alınır. Bu noktada Seyyid Ahmed Han'ın *Hint Ulusal Kongresi'ne* karşı takınmış olduğu tavrın, Hintli Müslümanların da takip etmesi için çaba gösterdiği bir ideolojiye dönüştüğü görülür.

Hint Ulusal Kongresi İngiliz sömürge valiliğinin izni ve onayı ile yine bir İngiliz olan Allan Octavian Hume (öl. 1912) liderliğinde 1885 yılında kuruldu. Seyyid Ahmed Han'ın biyografi yazarlarından ve olayların müşahitlerinden olan yakın dostu Eltâf Hüseyin Hâli (öl. 1915), İngilizlerin Kongre'nin kurulmasına destek vermesinin nedeninin, Hintlilerin sorunlarının böyle bir platformda tartışılarak büyümeden veya bir isyana dönüşmeden çözülmesi olduğunu belirterek Seyyid Ahmed Han'ın da bu süreçte Kongre'nin kuruluşuna destek verdiğini ifade eder.³⁴ Kongre'nin kuruluşundan sonra bu çatı altında neşvünema bulan derneklerin İngiliz sömürge yönetiminin idarî tasarruflarına yönelik eleştirilerini dile getirmesi, İngilizlerin mezkûr siyasi oluşuma tepki göstermesine neden oldu. Süreç içerisinde söz konusu Kongre ve ondan neşet eden derneklerin İngiliz sömürgesine karşı bir oluşum haline geldiği anlaşılmaktadır. Dönemin sömürgeci sorumlu Genel Valisi Lord Dufferin (öl. 1902) başta olmak üzere üst düzey İngiliz yetkililer, bu tarz derneklerin halkı hükümete karşı kıskırttığına ve bunun yaklaşık otuz yıl öncesinde yaşandığı gibi kanlı bir sürece evrilebileceğine dikkat çekerek *Hint Ulusal Kongresi'nin* karşısında bir pozisyon aldılar.³⁵

Seyyid Ahmed Han hemen hemen aynı süreçte kuruluşuna destek verdiği *Hindistan Ulusal Kongresi'nin* karşısında bir pozisyon alarak Hintli Müslümanların bu oluşumdan uzak durması gerektiğini şiddetle savundu. O, katıldığı her platformda Kongre'ye muhalif olduğunu ve Hintli Müslümanların bu siyasi oluşumun içerisinde yer almaması gerektiğini vurguladı. Seyyid Ahmed Han'ın *Kongre'ye* karşı tutumunda zahirdeki sebep, Kongre'nin önerdiği seçim sistemi konusundaki yaklaşımıydı. *Kongre*, meclis üyelerinin ülke çapında yapılacak bir genel seçim ile belirlenmesi gibi bir sistem tarafındayken Seyyid Ahmed Han ise Müslümanların sayısının Hindulara nazaran

³⁴ Bayur, *Hindistan Tarihi*, 1950, 3/464; Durmuş Bulgur, "Pakistan Bağımsızlık Hareketi'nin Fikri Arka Planı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2016), 41; Hâli, *Hayat-i-Javed*, 214.

³⁵ Hâli, *Hayat-i-Javed*, 205.

daha az olmasından dolayı ülke sathındaki genel bir seçimin Müslümanlar için siyasi açıdan intihar olacağını, bu nedenle seçimlerin genel yapılmasından ziyade bölgesel olması gerektiğini savunduğu aktarılır.³⁶

Hint Ulusal Kongresi ile ilgili takındığı tavrın, otuz yıldır Hindu-Müslüman birlikteliğine yönelik takip ettiği siyaset ile tenâkuza yol açması, araştırmacılar tarafından şaşkıncı bulunmaktadır. Seçim konusunda ülkesinin demokrasiye henüz hazır olmadığını, seçimlerde eğitilmiş Hinduların eğitimsiz Müslümanlardan daha fazla başarı elde edeceğini ve Müslümanların hizmetçi olarak kalacağını savunarak³⁷ Müslümanların o dönemde İngiliz otoritesine teslim olmaya devam etmesinin en doğrusu olduğuna hükmettiği anlaşılmaktadır.³⁸ Hadizatında onun, Kongre karşısında bir anda tavır değiştirmesinin arka planında zahirdeki seçim sisteminin mi etkili olduğu yoksa İngiliz Hükümeti tarafından tehlikeli bulunan bir hareketin içerisinde bulunmaktan kaçınma refleksinin mi etkili olduğu konusu muğlaktır. Fakat şurası açıktır ki, bu tavır değişikliği aynı zamanda Hindu-Müslüman tek millet kabul edilen milliyetçilik tasavvurunda yaşanan ikinci kırılmaya işaret eder. Onun siyasi düşüncesinde ortaya çıkan bu ciddi dönüşümün arka planındaki oryantalist etkiye de işaret edilebilir.

Şöyle ki; Seyyid Ahmed Han'ın *Hint Ulusal Kongresi* karşısında dönüştürülen siyasi tavrının arka planında onun açtığı kolej olan *Mohammedan Anglo-Oriental College'nin* (MAO) müdürü Theodore Beck'in (öl. 1899) olduğu ifade edilir. Hatta 1884 yılından itibaren Aligarh hareketinin tüm siyasi tavrılarının Beck tarafından yönlendirildiği ve Beck'in Seyyid Ahmed Han'ı bu noktada etkisi altına aldığı iddia edilmektedir. Nizami, bu iddiayı abartılı buluyor olsa da Beck'in Seyyid Ahmed Han'ı kendi çıkarları için kullanmış olabileceğini kabul eder.³⁹

³⁶ Hâli, *Hayat-i-Javed*, 203-211.

³⁷ Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 122.

³⁸ Oryantalist bakış açısının en bariz örneklerinden olan *The History of British India* isimli çalışmanın yazarı İngiliz oryantalist ve Şirket görevlisi James Mill'in de (öl. 1836) tıpkı Seyyid Ahmed Han gibi Hindistan için demokrasinin uygun bir yönetim modeli olmadığını düşündüğü aktarılır. Fakat Mill'in, oryantalist bir bakış açısı ile Alt Kıta'nın tarihsel süreçte "despotik" bir şekilde yönetilmiş olmasından yola çıkarak böyle bir kaniya vardığı anlaşılmaktadır. Bkz. Javed Majeed, *Ungoverned Imaginings / James Mill's The History of British India and Orientalism* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1992), 30.

³⁹ Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 126-127; Hatta Bulgur'un yaptığı bir aktarımda Seyyid Ahmed Han'ın son dönemlerinde "Kavim Allah'ın, Kolej (MAO) Sir Seyyid'in, hüküm Bay Beck'in" şeklinde bir kullanım olduğunu belirtmiş olması,

Fakat bu noktada Beck'in kişisel çıkarlarından ziyade İngiliz sömürge idaresinin çıkarlarını gözettiğinin belirtilmesinde fayda vardır. Zira Beck'in İngiliz idaresinin emperyal çıkarlarını olumsuz yönde etkileme konusunda en ufak bir şansı olan herkese karşı sert bir tavır takındığı ifade edilmektedir. Buna göre; Beck'in Hintli Müslümanlara yönelik bir konuşmasında serdettiği sözler, onun Hintli Müslümanları siyasi olarak konsolide etmeye çalıştığını açık bir şekilde göstermektedir. Beck'in hitabında, *Hint Ulusal Kongresi'ne* katılma düşüncesinde olan Müslümanları kastederek atalarının isyan ettikleri için mahvolduklarını, Müslümanların halen şüpheli olduğunu, sadakati benimsemelerini, aciz olduklarını, hükümetin silahlarının farkında olmalarını ve hayatlarının halen hükümet yetkililerinin kararlarına bağlı olduklarını unutmamaları gerektiğini vurguladığı aktarılır.⁴⁰

Hint Ulusal Kongresi karşısında takınılan tavrın, Alt Kıta'da dini zeminli bir ayrışmaya gidecek olan sürecin başlatıcısı olarak *İki Millet (Ulus) Teorisi'nin* şekilleneceği bir siyasi zemine kayması söz konusudur. Kongre'ye karşı Theodore Beck'in kurucu üyelerinden birisi olduğu 1888 yılında Seyyid Ahmed Han önderliğinde *Birleşik Hint Vatanseverler Derneği* (United Indian Patriotic Association) kuruldu. 1893 yılında yine bu derneğin bir uzantısı mahiyetinde Beck tarafından aynı siyasi eğilime hizmet edecek bir başka dernek daha kuruldu. Beck'in kurduğu bu derneğin amacının İngiliz sömürge yönetiminin çıkarlarına uygun olacak şekilde, Hindular ile Müslümanların bir araya gelmesini engellemek olduğu belirtilmektedir. Daha geniş bir perspektifle; Seyyid Ahmed Han'ın *Hint Ulusal Kongre'sine* karşı izlediği siyasetin, "*Hint Milliyetçiliğini, (Hintli) Müslüman Milliyetçiliğine tahsis ederek*" kurguladığı *İki Millet Teorisine* dönüştüğü, bu teorinin ise Pakistan bölünmesi ile nihayete erecek bir ideolojiye evrildiği anlaşılmaktadır. Nihayetinde Hintli Müslümanlara tahsis edilen bu ideolojik milliyetçilik anlayışının, Theodore Beck ile şekillendiği yönünde değerlendirmeler söz konusudur.⁴¹ MAO'nun müdürünün Seyyid Ahmed Han'ın ve Aligarh hareketinin siyasi tavırlarında bu derece etki etmiş olması, İngiliz sömürge politikalarının, Müslümanların Alt Kıta'daki siyasi serüvenlerinde günümüze kadar takip edilebilecek etkilerinin olduğu anlamına gelir. Bu bağlamda Seyyid Ahmed Han'ın bânisi olduğu *İki Millet Teorisi* çalışmamız açısından ayrıca önem kazanmaktadır.

Beck'in etkisini göstermektedir. Bulgur, 1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları, 147.

⁴⁰ Belmekki, "Muslim Separatism in Post-Revolt India", 120.

⁴¹ Nizami, *Sayyid Ahmad Khan*, 126; Troll, *Reinterpretation*, 7-10; Shafique Ali Khan, *Two Nation Theory: As a Concept, Strategy, and Ideology* (Karachi: Royal Book Company, 1985), 83-89; Öke, *Hilafet Hareketleri*, 4.

Seyyid Ahmed Han'ın Hindistan'da yaşayan Hindu ve Müslümanlar başta olmak üzere tüm toplumsal yapıları tek bir millet olarak değerlendirdiği yaklaşımından, *İki Millet Teorisi* olarak kavramsallaşan ve Hindu-Müslüman ayrımı zemininde gelişen milliyetçilik tasavvuruna geçmesi, onun siyasi manevralarından birisi olarak görülebilir. Sosyopolitik ve sosyokültürel olarak Alt Kıta'nın bizatihi yapısından kaynaklı birçok nedenin, Hintli Müslümanların Hindulardan farklı olarak kendilerini ortak bir kimlik etrafında tanımlamalarına neden olduğu ifade edilmektedir.⁴² Fakat çalışmamızın bize çizdiği sınırlara riayet etmeye çalışarak *İki Millet Teorisini* Seyyid Ahmed Han'ın takip ettiği siyaset bağlamında tartışmak durumundayız.

Hindistan-Pakistan bölünmesinin arka planındaki ideoloji olarak değerlendirilen *İki Millet Teorisi*'nin Seyyid Ahmed Han ile sistematik bir hüviyete büründüğü daha sonrasında Aligarh hareketi mensuplarınınca bu ideolojinin devam ettirildiği aktarılır.⁴³ Seyyid Ahmed Han tarafından geliştirilen bu teorinin arka planında Hindular ile Müslümanların dini farklılıklarının olduğu kabul edilse⁴⁴ bile iki toplumun bir daha birleşmeyecek şekilde tefrik edilmesini açıklamak için dini nedenlerden başka diğer argümanlara ihtiyacımız olmalıdır. Zira asırlar boyu birlikte yaşamayı başarabilmiş toplumsal yapının İngilizlerin hâkim olduğu dönemde, hızlı bir şekilde farklı alt gruplarda yeni kimlikler kazanmış olması, çalışmamız bağlamında dikkate değer bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Her şeyden önce her iki toplumun on dokuzuncu yüzyıl ulusçuluk akımına maruz kalması esasında aralarındaki farklılaşmanın ana nedenlerinden birisi gibi durmaktadır. Bunun yanında her iki toplumun kimliklerinin birbirinden tefrik edilmesi için dilsel ve dini farkların aktif siyasette araçsallaştırılması dikkat çeker.

Buna göre İngilizler, sömürge politikaları kapsamında Alt Kıta'da yaşayan insanları Hindu ve Müslüman temelinde bölerek onların siyasal ve sosyal haklarının tasarrufunu bu ayrıma göre yaptı. Böylece Hindistan'da siyasi arka planı olan dini temelli bir farklılaşma üretilmiş oldu.⁴⁵ Bunun yanında Hindu dinine mensup olanların Hintçe dilini konuşmaları, Müslümanların ise Urduca'yı kullanıyor olmaları kültürel bir farktan ziyade bu dönemde siyasi bir ayrıma dönüştü. Özellikle Urduca'nın 1835 yılından itibaren devlet kademelerinden

⁴² *İki Millet Teorisinin* Alt Kıta'nın içsel dinamiklerinden kaynaklı olarak geliştiğine dair nedenler için bkz. Şahbaz, *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu*, 45-47.

⁴³ Şahbaz, *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu*, 47-53.

⁴⁴ Şahbaz, *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu*, 45-46.

⁴⁵ Türkkaya Ataöv, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör, Barış*, çev. Funda Keskin Ata - Elif Ağaoğlu (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 39-40.

kaldırılması, sosyal alanlarda Urduca'nın yerine Hintçenin ikame edilerek Müslümanların kültürlerinden koparılacağına dair inancın yaygınlaşması, Hintçeyi Hindistan'ın milli diline dönüştürme çabaları gibi faktörler dilsel farklılığın, dil sorunu olmaktan öte siyasi bölünmenin bir unsuru haline getirildiğini gösterir. Esasında asırlardır hâlihazırda var olan bu farklılığın, siyasi bir ayrışmanın aracına dönüşmesinde İngiliz siyasetinin etkisine değinen oryantalist Garcin de Tassy'nin (öl. 1878) bir konuşmasında, İngiliz hükümetinin Urduca karşısında Hintçe hareketini himaye ettiğini ve Alt Kıta'da nüfusun çoğunluğunun Hindu olmasından dolayı onların desteğinin alınmasının İngilizlerin emperyal hedefleri bağlamında daha iyi bir politika olacağını ifade ettiği aktarılır.⁴⁶

Bu bilgiler bize dilsel ve dini farklılıkların İngilizler tarafından geliştirilen politikaların bir uzantısı olarak siyasal bölünmeye zemin hazırladığı izlenimi vermektedir. Müslümanlardan ve Hindulardan İngilizler ile yakın ilişkisi olan kimselerin ve hareketlerin bu ayrımın içerisinde aktif rol almış olması bu kanıyı güçlendirmektedir. Örneğin dini olarak Hinduizm'in Batılı paradigmlar ışığında modernize edilmesi yönünde öncü bir hareket olan Brahma Samaj⁴⁷ hareketinin bu dönemde Hindu milliyetçiliğinin propagandasını yapan bir aygıtla döndüğüne işaret edilir.⁴⁸ Mezkûr hareketin Müslümanlar arasında benzer bir yapılanması olarak değerlendirilebilecek nitelikte olan Ali-garh hareketinin kurucu lideri Seyyid Ahmed Han'ın bu bağlamda hem *İki Millet Teorisinin* kuramsal anlamda bânisi olması hem de Ur-

⁴⁶ Şahbaz, *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu*, 49; Bulgur, "Pakistan Bağımsızlık Hareketi'nin Fikri Arka Planı", 40-41; Belmekki, "Muslim Separatism in Post-Revolt India", 119.

⁴⁷ İngilizlerin Bengal Bölgesi'ni kontrol etmesinden sonra bölgede istihdam edilen oryantalistler marifetiyle uygulamaya alınan kültür emperyalizminin bölgede özellikle Hindular arasında makes bulduğu ve Hinduizm'in Batılı modern paradigmlar ışığında reforme edilme çabasına "*Bengal Rönesansı*" isimlendirmesinin yapıldığı aktarılır. *Bengal Rönesansı* olarak isimlendirilen süreçte çok sayıda modernist Hindu rol alarak ortaya *Brahma Samaj* gibi hareketler çıktı. Ram Mohan Roy önderliğinde kurulan bu hareket daha sonradan farklı fraksiyonlarla Hindular arasında yayıldı. Söz konusu hareketlerin İngiliz sömürgeciliğinin bölgede tutunmasına zemin oluşturduğu düşünülmektedir. Detaylı malumat için bkz. David Kopf, *The Brahma Samaj and the Shaping of the Modern Indian Mind* (Princeton University Press, 1979); David Kopf, *British Orientalism and the Bengal Renaissance: The Dynamics of Indian Modernization, 1773-1835* (Calcutta: K. L. Mukhopadhyay, 1969); David Kopf, "Oryantalizm ve Hindistan'ın Okumuş Elit Sınıfı", çev. İbrahim Kalın, *Sömürgecilik ve Eğitim* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 35-57.

⁴⁸ Bulgur, "Pakistan Bağımsızlık Hareketi'nin Fikri Arka Planı", 39-40.

ducanın en güçlü savunucularından ve Urdu diline ait nesir yazı türünün ilk uygulayıcıları arasında sayılmasının⁴⁹ tesadüfi olmadığı ifade edilebilir. Sonuç itibarıyla çağdaş İslami akımlardan Seyyid Ahmed Han'ın öncülüğünü yaptığı Aligarh hareketi mensupları *İki Millet Teorisi* marifetiyle Urduca konuşan Hintli Müslümanları din ve dil merkezli bir milliyetçilik tasavvuruna doğru konsolide etmeye gayret ettiler. Bu siyasi ideolojinin halk arasında ne kadar yaygınlaştığı ayrı bir konu olmakla birlikte, İngiliz idaresi tarafından desteklenmesi neticesinde Pakistan-Hindistan bölünmesine teorik bir zemin hazırladığı görülür.

Sonuç

Çağdaş İslami akımlardan biri olan Aligarh hareketinin ilk temsilcisi Seyyid Ahmed Han'ın yaşadığı dönem Alt Kıta'nın tedricen İngiliz hegemonyası altına girdiği bir sürece tekabül etmektedir. Şüphesiz bölgede yaşanan sömürgecilik tecrübesine ilişkin gelişen sosyopolitik dönüşüm karşısında, toplumsal bazı siyasi kırılmaların yaşanması tabiidir. En genel çerçevede siyasal ve kültürel zeminde direniş veya uzlaş kimlikleri ile ifade edilebilecek bu toplumsal reaksiyonlar içerisinde Seyyid Ahmed Han, İngiliz sömürge idaresi ile uzlaşılması gerektiğini savunan kimseler arasında ön plana çıktı. Ona göre İngiliz idaresi altında Hintli Müslümanların hayatta kalabilmelerinin yegâne yolu bu uzlaş kültürünün yaygınlaşmasından geçiyordu. Özellikle 1857 sonrası belirginleşen siyasi temayülleri edindiği bu amaç doğrultusunda şekillendi. Onun siyasi çizgisi, yaşadığı dönemde Hindistan'ı idare eden İngiliz yetkililerce milliyetçi, vatansever bir kimse olarak ön plana çıkarılmıştır. Bu yaklaşımın tesiri altında gelişen literatüre göre Seyyid Ahmed Han'ın siyasi çizgisi, sömürge döneminde Hintli Müslümanların kimliklerini muhafaza eden bir kimlikle karakterize edilmektedir.

Onun İngiliz idaresi ile bütünleşen siyasi çizgisine diğer bir cihetten yaklaşıldığında ise İngiliz sömürgeciliğinin bölgede uyguladığı Böl ve Yönet stratejisine zemin hazırlayan bir muhtevaya sahip olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu siyasi tavırları nedeniyle olsa gerek o, bazı muhalifleri tarafından İngiliz ajanlığı ile suçlanmıştır. Seyyid Ahmed Han'ın İngiliz ajani olduğuna ilişkin böyle bir iddiayı destekleyecek sarih delillerin tarafımızca tespit edilemediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Bu durumda Seyyid Ahmed Han'ın siyasi düşüncesine ilişkin yaşanan dönüşümleri dönemin şartları ile irtibatlı olarak ele almak

⁴⁹ Seyyid Ahmed Han ve Aligarh akımının önde gelen isimlerinin Urdu dilinin gelişimine yönelik katkı ve çabaları için bkz. Bulgur, *1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları*, 156-165.

daha makul durmaktadır. Nitekim Hintli Müslümanların İngilizler tarafından ağır bir tecride maruz kaldığı, sömürge politikalarının yoğun bir şekilde uygulandığı bu kaotik dönemde onun göstermiş olduğu siyasi refleksin, İngiliz sömürgeciliği açısından nasıl bir fonksiyon icra ettiğini analiz edecek imkânlardan yoksun olduğu savunulabilir. Bundan dolayı onun siyasi çizgisine ve milliyetçi kimliğine ilişkin her iki yaklaşımı paranteze alarak döneme ilişkin aktarımlar üzerinden fikir-hadise irtibatı çerçevesinde konunun tartışılması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Seyyid Ahmed Han'ın çerçevesini çizmeye çalıştığımız siyasi temayülüne ve bu siyasete ilişkin anlam kazanan milliyetçilik tasavvurunun geçirdiği aşamalara dikkat edildiğinde on dokuzuncu yüzyıl Batılı ulusçuluk akımının etkisiyle tedricen sınırları daralan bir milliyetçilik anlayışının inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. En başta Hintli bir Müslümanın aidiyeti beynelmilel Müslüman toplum olarak ümmet kavramında anlam kazanırken daha sonra bu alan coğrafi olarak daraltılarak Alt Kıta sınırlarında yaşayan tüm dini grupları kapsayacak bir sahaya, bir başka ifadeyle İngilizlerin yönetimi altında olan bir sınıra indirildi. Yani bir bakıma Hintli bir Müslümanın zihninde önceleri hilafet makamı ile tahdit olunan milliyetçilik tasavvuru, mezkûr sınırlarından koparılarak bu düşünce marifetiyle Alt Kıta'da İngiliz hegemonyasının nüfuz alanına tahsis edilmiş oldu. Bu aşamada Hindistan'da teşekkül eden İngiliz sömürge idaresinin coğrafi sınırları ile milliyetçilik kavramının anlam kazandığı sınırların eşitlenmesi, aynı zamanda İngiliz idaresi hizmetinde görev alan yerlilerin vatanperver veya milliyetçi bir kimlik kazanmasına zemin hazırlamış oldu.

Süreç içerisinde Alt Kıta'da teşekkül etmesi muhtemel bir Hindu-Müslüman birlikteliğini, kendi emperyal hedefleri bağlamında beka sorunu olarak değerlendiren İngilizlerin bu süreçten sonra *Böl ve Yönet* stratejisini yoğun bir şekilde uygulamaya aldığı görülür. Din ve dil üzerinden yürütülen çalışmalara oryantalistler ve bir grup yerli birlikte katıldı. Böyle bir atmosfer altında Hindularla Müslümanların *İki Millet Teorisi* bağlamında Alt Kıta sınırlarında bölünmesi, Seyyid Ahmed Han'ın siyasi düşüncesinde milliyetçilik tasavvurunun tezahür ettiği alanı biraz daha daraltmış oldu. Nihayetinde Ümmetten başlayıp Alt Kıta'nın sadece bir bölümünde yaşayan Müslümanları kapsayan ve tedricen daralan milliyetçilik anlayışının, İngilizlerin 1857 sonrası Hindistan'da uygulamaya aldıkları *Böl ve Yönet* (Divide et Impera) siyasetine paralel bir seyir aldığı görülür. Seyyid Ahmed Han'ın siyasi vizyonunun Hintli toplum nazarında yaşadığı dönemde ne derece makes bulduğu tartışmalı bir konudur. Fakat tarihsel süreçte Hindistan'ın bölünmüş olması ve Hindistan-Pakistan ayrılmasının kurucu ideologları arasında Seyyid Ahmed Han'ın ismine yer

veriliyor olması, onun takip ettiği siyasetin farklı yönleriyle irdelenmesini gerekli kılmaktadır.

Araştırmamız Pakistan'ın teşekkül etmesinin arka planında tek başına İngilizlerin sömürge politikalarının etkisi ile Müslüman ve Hinduların siyasi eylemlerinin olduğu gibi bir iddiayı savunmamaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, *İki Millet Teorisi* ve devamında gerçekleşen Pakistan bölünmesinin dâhili ve harici nedenleri ile birlikte incelenmesi gereken sosyal, siyasal bir olgu olduğunu belirtmekle beraber, çalışmamızın sınırları bağlamında Seyyid Ahmed Han özelinde *İki Millet Teorisinin* oluşumunda İngiliz sömürge politikalarının da katkısının göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatini taşıyoruz. Ayrıca dilsel farklıların etnik bir ayrılığa tekabül etmesi bağlamında, Urduca ve Bengalce üzerinden gerçekleştirilen ve coğrafi olarak kabaca Batı Hindistan ile Doğu Hindistan Müslümanlarını birbirinden farklılaştıran bu anlayışın, ürettiği diğer politikalarla birlikte, sonraki dönemde ortaya çıkan Pakistan-Bangladeş bölünmesine olan muhtemel etkisi ise araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Aziz. *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Akoğlu, Muharrem. "Hâriciliğin Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Sosyo-Kültürel Faktörler". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (2000), 503-522.
- Al Mujahid, Sharif. "Sir Syed Ahmad Khan and Muslim Nationalism in India". *İslamic Studies* 38/1 (1999), 87-101.
- Ali, Shamshad. "The Ottoman Caliphate and British Imperialism in India". *Proceedings of the Indian History Congress* 54 (1993), 739-747.
- Allen, Robert S. *Loyalist Literature: An Annotated Bibliographic Guide to The Writings on The Loyalists of The American Revolution*. Toronto and Charlottetown: Dundurn Press Limited, 1982.
- Amir, Safia. *Muslim Nationhood in India: Perceptions of Seven Eminent Thinkers*. Kanishka Publishers, Distributors, 2000.
- Ataöv, Türkkaya. *Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör, Barış*. çev. Funda Keskin Ata - Elif Ağaoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Aydın, Ahmet. *Yavana İslam Medeniyetinin Büyük Havzası: Hint*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.
- Baljon, J. M. S. *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*. Lahore: Orientala Publishers, 2. Baskı., 1958.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. 4 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1946.

- Bayur, Yusuf Hikmet. *Hindistan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1950.
- Belmekki, Belkacem. "Muslim Separatism in Post-Revolt India: A British Game of Divide et Impera?" *Oriente Moderno* 94/1 (2014), 113-124.
- Bernard Lewis. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford: Oxford University Press, 1968.
- Bulgur, Durmuş. *1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadasındaki İslami Fikir Akımları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Bulgur, Durmuş. "Pakistan Bağımsızlık Hareketi'nin Fikri Arka Planı". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2016), 33-43.
- Bulut, Halil İbrahim. "Ümmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çobanoğlu, Zübeyde. "Abdürreşid İbrahim'in 1876 Olaylarına Bakışı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* II/2 (Aralık 2016), 139-148.
- Dar, Bashir Ahmad. *Religious Thought of Sayyid Ahmad Khan*. Lahore: Institute of Islamic Culture, First Edition., 1957.
- Dar, Farook Ahmad. "Strategy of Loyalism: A Case Study of Syed Ahmad Khan's Relations with the British". *Journal of Political Studies* 27/1 (2019), 91-105.
- Dodwell, H. H. (ed.). *The Cambridge History Of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1929.
- Dulkadir, Dilek. "Dünya Güç Hiyerarşisinde Dönüşüm ve Çin'in Hegemonik Yükselişi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2020), 78-94.
- Düzgün, Şaban Ali. *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Forsyth, Frederic Gregory. *Rise of The United Empire Loyalists; Sketch of American History*. Kingston: Brit. Whig Publishing Company, 1906.
- Graham, George Farquhar. *The Life and Work of Syed Ahmed Khan, C.S.I.* Edinburg and London: William Blackwood, First Edition., 1885.
- Hâli, Altâf Husseyin. *Hayat-i-Javed: A Biographical Account of Sir Sayyid*. çev. K.H Qadiri - David J. Matthews. Delhi: Idarah-i Adabiyat-i Delhi, 2009.
- Han, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid*. ed. Muhammed İsmail Panipati. 16 Cilt. Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1962.

- Han, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid*. ed. Muhammed İsmail Panipati. 16 Cilt. Lahor: İmtiyaz Ali Tâc, 1963.
- Han, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid*. ed. Muhammed İsmail Panipati. 16 Cilt. Lahor: Meclis-i-Terakkî Edeb, 1991.
- Han, Seyyid Ahmed. *Maqâlât-ı Sir Seyyid*. ed. Muhammed İsmail Panipati. 16 Cilt. Lahor: Saadat Art Press, 1993.
- Hardy, Peter. *The Muslims of British India*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
- Hunter, W.W. *The Indian Musalmans*. London: Trübner and Company, Third edition., 1876.
- Jalal, Ayesha. *Self And Sovereignty Individual and Community In South Asian Islam Since 1850*. London and Newyork: Routledge Tylor & Francis Group, 2002.
- Kagaya, Kan. "Islam as a Modern Social Force". *The Developing Economies* 4/1 (1966), 70-89.
- Khan, Shafique Ali. *Two Nation Theory: As a Concept, Strategy, and Ideology*. Karachi: Royal Book Company, 1985.
- Kidwai, Shafey. *Cementing Ethics with Modernism: An Appraisal of Sir Sayyed Ahmed Khan's Writings*. New Delhi: Gyan Publ. House, 2010.
- Kopf, David. *British Orientalism and the Bengal Renaissance: The Dynamics of Indian Modernization, 1773-1835*. Calcutta: K. L. Mukhopadhyay, 1969.
- Kopf, David. "Oryantalizm ve Hindistan'ın Okumuş Elit Sınıfı". çev. İbrahim Kalın. *Sömürgecilik ve Eğitim*. 35-57. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Kopf, David. *The Brahma Samaj and the Shaping of the Modern Indian Mind*. Princeton University Press, 1979.
- Kraemer, Hendrik. "Islam in India Today". *The Muslim World* 21/2 (1931), 151-176.
- Kumar, Sushil. *History of Bengali Literature in The Nineteenth Century 1800-1825*. Calcutta: University of Calcutta, 1919.
- Lan, Jiang. "The Evolution of Sir Syed Ahmad Khan's Political Identity". *Cross-Cultural Communication* 12/7 (2016).
- Majeed, Javed. *Ungoverned Imaginings / James Mill's The History of British India and Orientalism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1992.
- Malik, Hafeez. "Sir Sayyid Ahmad Khan's Contribution to the Development of Muslim Nationalism in India". *Modern Asian Studies* 4/2 (Mart 1970), 129-147.
<https://doi.org/10.1017/S0026749X00005096>

- Malik, Hafeez. "Sir Sayyid Ahmad Khan's Role in the Development of Muslim Nationalism in the Indo-Pakistan Subcontinent". *Islamic Studies* 5/4 (1966), 385-410.
- Meadows, Taylor. *A Student's Manual of the History of India*. London: Longmans Green and Co., 1972.
- Mercan, Gamze vd. "Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye: Küresel Asgari Kurumlar Vergisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 5/Özel Sayı (17 Aralık 2023), 106-130.
- Minault, Gail. *The Khilafat Movement: Religious Symbolism and Political Mobilization in India*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Mohammad, Shan (ed.). *Writings and Speeches of Sir Syed Ahmad Khan*. Bombay: Nachiketa Publications Limited, 1972.
- Muhammad, Shan. *Sir Syed Ahmad Khan a Political Biography*. Meerut: Meenakshi Prakshan, 1969.
- Nizami, K. A. *Sayyid Ahmad Khan*. New Delhi: Publications Division, 3. baskı., 2002.
- Öke, Mim Kemal. *Hilafet Hareketleri "Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi"*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Özcan, Azmi. "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/194-195. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Özcan, Azmi. *Pan-İslamizm / Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İkinci Baskı., 1997.
- Özel, Taha İsmet. *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2021.
- Pakistan History Boards. *A Short History of Hind-Pakistan*. ed. Mahmud Husain. Karachi: Pakistan Historical Society, 1955.
- Paracha, Nadeem F. "The Forgotten Future: Sir Syed and the Birth of Muslim Nationalism in South Asia". *Dawn.com*. 15 Ağustos 2016. <http://www.dawn.com/news/1277341>
- Qureshi, Ishtiaq Husain. *The Muslim Community of the Indo-Pakistan Subcontinent, 610-1947: A Brief Historical Analysis*. Mouton & Co., 1962.
- Rahman, Ismail AB. "Sayyid Ahmad Khan in Historical Perspective". *Islamiyyat: Jurnal Antarabangsa Pengajian Islam; International Journal of Islamic Studies* 10 (1989), 73-95.
- Sekmen, Kadir. "Hadis İlminde 'Manası Sahihtir' Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (2022), 277-320.

- Sherwani, H. K. "The Political Thought of Sir Syed Ahmad Khan". *The Indian Journal of Political Science* 5/4 (1944), 306-328.
- Şahbaz, Davut. *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu ve Bir Sorunsal Olarak Keşmir*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Troll, Christian W. *Sayyid Ahmad Khan a Reinterpretation of Muslim Theology*. New Delhi: Dhawan Printing Works, 1978.
- Waseem, Dr. Rashid. *Sir Syed Ke Mukhalifeen*. Delhi: Matba Aala Press, 2018.
- Wasti, Syed Tanvir. "The Political Aspirations of Indian Muslims and the Ottoman Nexus". *Middle Eastern Studies* 42/5 (2006), 709-722.

Extended Summary

India, home to ancient cultural traditions, has been ruled by numerous political organisations throughout history. Two important breaks can be mentioned in the historical process of the Sub-continent. The first of these is the process that started with the Muslim settlement established in the Sindh Region in the early eighth century. From this period onwards, Islam was carried into the interior of the Sub-continent by Turkish-Islamic raids. The Turkish-Islamic campaigns that started with the Gaznavids in the last years of the tenth century turned into Turkish-Islamic domination with the Turkish Sultanate of Delhi (1206-1526) and the Baburids (1526-1858). The traces left by this process, which lasted for more than eight centuries, on the intangible and tangible heritage of India are still standing today.

The second important break in the political history of India was the Western European invasions in the region from the early sixteenth century onwards. Following Vasco de Gama's departure from Lisbon Harbour in 1498 and his arrival at Calicut Harbour on the southwestern coast of the Sub-continent, colonial activities began under the leadership of the Portuguese. The fact that the Portuguese earned a considerable income from spice products caused other European powers to focus their attention on the region. The Dutch, British and French joined the commercial activities, which expanded with textile products and opium trade, and the colonial race that would continue for many years in the region began. The British, who eliminated other colonial powers through the British East India Company they established, remained as the only colonial political structure in India. The British militarily took control of the Bengal

region in 1757 as a result of their defeat of the Babureans at the Battle of Plassey. From this date onwards, the British expanded their hegemony step by step towards the interior of the Sub-continent. In this process, which continued for nearly a century, a tension emerged among the inhabitants of the region against the military, political and economic expansion of British hegemony in the Sub-continent. As a result, the Sepoy Mutiny of 1857 emerged as a great popular movement in which all segments of society participated throughout India. The British suppressed the revolt in a bloody manner and ended the official existence of the Muslim Baburid administration, which they had previously weakened. From this date onwards, until India's independence in 1947, the Sub-continent was recognised as the territory of the British Queen and called "British India or British Raj".

The 1857 Sepoy Mutiny, though bloodily suppressed, was seen as a major uprising that could end the British presence in the Sub-continent. Because if Hindus and Muslims had been able to act together, the British would not have been able to resist. After this period, various strategies were developed in order for the British colony to remain in the region. It is thought that one of the strategies employed by the British was the Divide and Rule (Divide et Impera) strategy, an old Roman motto. It is seen that the nationalism movement, which was carried to the Sub-continent in the nineteenth century, also had an impact on the spread of this strategy. As a matter of fact, the pre-existing differences in the heterogeneous social structure turned into a social segregation with the influence of the nationalist movement. It is observed that these policies of the British were reciprocated by a group of natives. In this period, those who had a similar political line with the political objectives of the British were labelled as nationalists and patriots and were brought to the forefront in the society. After 1857, the politically prominent figure among Indian Muslims was Sayyid Ahmad Khan (d. 1898).

Sayyid Ahmad Khan was born into an aristocratic family in Delhi in 1817. It is reported that his mother's family in particular had deep connections with both the Baburid dynasty and the British colonial administration. In 1837-8, with the influence of his family connections, he started working as a clerk in the courts of the British East India Company. In his company career, he was promoted first as a trainee judge and then as a judge. During the 1857 Sepoy Rebellion, he remained loyal to the British administration and stood against the rebels. It is known that he was always appreciated by the British administration for this attitude, honoured with various symbolic awards and given the title of "Sir". This rapprochement with the British on political grounds turned into an intellectual rapprochement

in time, and Sayyid Ahmad Khan was the first to put forward the reformist interpretation of Islam among Indian Muslims. For the rest of his life, he endeavoured for Muslims to adopt modern Western paradigms. Sayyid Ahmad Khan died in Aligarh in 1898 and was buried in the garden of Mohammedan Anglo Oriental College, a modern educational institution he founded. Sayyid Ahmad Khan is considered the first representative of a modernist interpretation of Islamic thought, and his followers are called the Aligarh Movement.

Sayyid Ahmad Khan is a prominent figure among Indian Muslims not only for his modernisation movement in religious thought but also for his political stance. His political line is generally presented in the relevant literature as a person who preserves the identity of Indian Muslims, nationalist and patriotic. However, when his political journey is focused on, it is seen that he did not share the same feelings with the generality of Indian Muslims at that time. For instance, he differed from the majority of Indian Muslims in his views on the Ummah, the Caliphate and the Ottoman Empire. His close relations with the British were also criticised by Muslims living in the region from time to time.

It is seen that the nationalist identity identified with it evolved towards a nationalism whose social boundaries were constantly shrinking. This process consisted of two stages. In the first stage, firstly, Indian Muslims were tried to be consolidated from Ummah belonging to Indian nationalism. It is understood that during and before Sayyid Ahmad Khan's lifetime, the majority of Indian Muslims belonged to the Ummah super-identity. Especially after the fall of the Babureans, Indian Muslims felt that they belonged to the Caliph in Istanbul. For this reason, the name of the Ottoman Sultan was read in the sermons in some Friday mosques in Delhi. The British naturally perceived this situation as a threat to their survival. The political activities of Sayyid Ahmad Khan, who acted with the aim of reconciliation between Indian Muslims and the British colonial administration, were also in this direction. He opposed the characterisation of the Ottoman Sultan as the universal Caliph. According to Sayyid Ahmad Khan, Indian Muslims were British subjects and therefore not subject to the Ottoman Caliphate. At this stage, Hindus and Muslims were recognised as a single nation.

In the second stage, religious and linguistic differences between Hindus and Muslims, who had lived together in the Sub-continent for centuries, became a factor of division. Thus, an attempt was made to construct a nationalist identity that would lead to a Hindu-Muslim division within India. Especially Sayyid Ahmad Khan, who opposed the Indian National Congress, became the initiator of Muslim sepa-

ratism. This idea, called the Two Nation Theory, later formed the basis for the India-Pakistan partition. At this stage, the national identity of Indian Muslims included only those who were Muslims in the Sub-continent and spoke Urdu.

As a result, the fact that nationalist identity involves a gradually shrinking social class shows the effect of the nationalism movement in one aspect, while in another aspect it prepares the ground for the British strategy of Divide and Rule. In this context, this study questions the transfer of Sayyid Ahmad Khan's political position as a nationalist in the literature, while at the same time focusing on the relationship of his political thoughts and activities with the British Strategy of Divide and Rule